

HISTORIOGRAFIE, IDEEËNGESCHIEDENIS, EN DE GESCHIEDENIS VAN HET ECONOMISCH DENKEN

Bert Mosselmans

In dit essay stellen we dat de geschiedenis van het economisch denken een onderdeel vormt van de ideeëngeschiedenis. Vatten we de ideeëngeschiedenis op haar beurt op als een onderdeel van de globale geschiedschrijving, dan is het begrijpelijk dat we de drie onderscheiden studiedomeinen niet afzonderlijk van elkaar kunnen beschouwen, en dat we het economisch denken als een onderdeel van het globaal denken zien. Het denken in het algemeen, en het economisch denken in het bijzonder, maken immers deel uit van de globale historische ontwikkelingen. Tegen deze vooropstellingen verdienen theorie en methodologie van de geschiedschrijving de nodige aandacht. In een eerste deel van dit essay behandelen we de algemene problematiek van de historiografie; in het tweede gedeelte gaan we dieper in op de ideeëngeschiedenis in het algemeen en de geschiedenis van het economisch denken in het bijzonder. Op die manier hopen we de samenhang tussen ideeëngeschiedenis en de geschiedenis van het economisch denken te verhelderen. Algemeen onderscheiden we een 'absolute' en een 'relatieve' aanpak. Een 'absolute' aanpak vindt weliswaar verantwoording, maar blijft beperkt. Een zelfbewust ideeënhistoricus besteedt immers aandacht aan de wisselwerking tussen theorie en 'werkelijkheid', en probeert zo een beeld te vormen van de maatschappelijke rol van economische-wetenschapsbeoefening.

Van speculatieve geest naar concrete beeld- en leefwereld

Het onderstaande overzicht vangt aan met een korte schets van de speculatieve geschiedenisfilosofie, en gaat vervolgens in op het Duitse historicisme dat hiertegen een dam wil opwerpen. In de twintigste eeuw maken de meer 'globale', 'sociaal-economische' en 'theoretische' benaderingen furore: we bespreken achtereenvolgens de Franse *Annales*-school, de marxistische geschiedschrijving en het vraagstuk van de geschiedenis als sociale wetenschap. De 'postmoderne' omwenteling laat evenwel ook in de historiografie haar sporen na: als meer recente tendensen komen narrativiteit en reflexiviteit aan bod.

De speculatieve geschiedenisfilosofie

De 'speculatieve geschiedenisfilosofie' ziet in de geschiedenis méér dan een opsomming van feiten : een bepaalde zin regeert de werkelijkheid, zodat de historische ontwikkeling een onzichtbaar plan volgt; dit onzichtbaar plan is redelijk, zodat de rationaliteit de fundamentele drijfveer van de geschiedenis vormt; en de mens is in staat om dat rationeel plan te ontdekken. De belangrijkste vertegenwoordiger van dergelijk gedachtengoed is ongetwijfeld Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831). Volgens hem streeft de geschiedenis naar de ontplooiing van de absolute vrijheid, waarin de synthese van subjectieve geest (het individu) en objectieve geest (de maatschappelijke vormen waarin de geest zich veruiterlijkt) tot stand komt. In dit hoogtepunt van inzicht vallen redelijkheid en werkelijkheid samen. Deze evolutie komt er onder impuls van de daden van individuen, voornamelijk grote historische persoonlijkheden. De mensheid is in zekere zin de zaakwaarnemer van de wereldgeest : men stelt vanuit individuele ambities daden, die evenwel door de 'list van de rede' gebruikt worden om andere doeleinden te verwezenlijken. De geschiedenis vormt zo een rationeel proces, waarin iedere gebeurtenis, hoe gruwelijk ook, een zin verkrijgt met het oog op de eindbestemming.¹

De school van Ranke en het historisme²

De reactie op de met abstracte en natuurlijke principes werkende speculatieve geschiedenisopvatting blijft niet uit. Zij is schatplichtig aan de romantiek : Ranke houdt er een historisch-genetische opvatting op na omtrent het historisch proces als een zich geleidelijk ontwikkelend continuüm. De historische ontwikkelingen dienen op een zakelijke en onpartijdige manier gereconstrueerd. Ranke heeft een grote afkeer van veralgemening, en vestigt de aandacht op de eigenheid van iedere gebeurtenis. Hij erkent evenwel de rol van de subjectiviteit van de auteur, zodat van een naïef objectivisme geen sprake is.

In deze context situeren we de Duitse historische school van Roscher en Schmoller; zij benadert de economische en sociale geschiedenis vanuit een breed maatschappelijk kader, en dit terwijl bij Ranke de politieke geschiedenis centraal staat. Karl Lamprecht verbreedt de thematiek verder, hij vestigt de aandacht op economie en materiële cultuur. Bovendien streeft hij naar een verwetenschappelijking van de geschiedschrijving, waarbij het individuele op de achtergrond blijft ten voordele van het collectieve. Onder invloed van het positivisme vervangt de verklaring de beschrijving, en komt de wetenschap in de plaats van de kunst.

Geschiedenis als sociale wetenschap ?

Tijdens het interbellum verdedigen voornamelijk Lucien Febvre en Marc Bloch een multidisciplinaire ommekeer in de historiografie. Voortaan worden niet enkel geschriften, doch ook archeologische gegevens en cijfers als bronnen gebruikt. Naast het unieke, krijgt vooral het zich herhalende aandacht. Terwijl Bloch veeleer de sociaal-economische geschiedenis behandelt, zoekt Febvre naar psychologische en sociale verklaringen voor culturele verschijnselen.³ Deze zogenaamde *Annales*-school kent een gestage opgang na WO II met Fernand Braudel, die de voornaamste figuur van de 'tweede generatie' is. Hij behoudt het concept van een totale, interdisciplinaire geschiedenis, waarbij hij de aandacht nog sterker op de materiële aspecten vestigt. Hieraan koppelt hij steeds vaker kwantitatieve methoden. Algemeen houdt de 'tweede generatie' zich sterk bezig met regionale studies die een lange periode bestrijken, en voornamelijk op materiële aspecten gericht zijn.⁴

De Britse marxist Barrington Moore waarschuwt echter voor de onkritische overname van de dominante mythologie, daar deze het sterkst naar voren treedt in historische bronnen en geschriften. Hij bejegt intengedeel de historische slachtoffers met sympathie en de overwinnaars met scepticisme. Volgens Moore verliest de *Annales*-school de evenementen uit het oog, elimineert ze zo het bewustzijn, de actie en de politieke dimensie van de menselijke verhoudingen, en laat ze de klassenstrijd buiten beschouwing. Andere marxisten als Dobb, Hobsbawm en Thompson willen 'history from below' bedrijven, doch zonder 'onderbouw-bovenbouw-fetisjisme': sociale relaties van productie zijn tegelijkertijd economisch, politiek, cultureel en moreel. De klasse bestaat enkel in verhouding tot andere klassen, in het medium van de tijd, waarbij de handelingen (actie, reactie, verandering, conflict) determinerend zijn.⁵

Vermeldenswaard is tenslotte het feit dat in de periode na WO II de geschiedschrijving een toenadering tot de sociologie zoekt: generalisaties staan centraal, en probleemgericht onderzoek vindt plaats vanuit 'afstandelijk perspectief'. Exemplarisch zijn auteurs als Wallerstein, Elias en Gellner.⁶

Narrativiteit en reflexiviteit

Reeds in de loop van de jaren zeventig merken we een duidelijke kentering: de abstracte aanpak wordt verlaten ten voordele van een meer concrete werkwijze. De 'zachtere' onderwerpen (ideeën, individuen, evenementen) verschuiven naar het voorplan, en worden steeds vaker verhalend in gedetailleerde microstudies behandeld. Een illustratie hiervan is de evolutie

die zich op het vlak van de 'gezinsgeschiedenis' heeft voorgedaan : in een eerste fase ligt de klemtoon op het cijfermatige, en gaat er nagenoeg geen aandacht uit naar de mentale aspecten; vervolgens worden de verhoudingen binnen het gezin gethematiseerd; en tenslotte verschijnen er studies die gebaseerd zijn op de briefwisseling van één enkel gezin.⁷ Het geheel van deze op 'zachte onderwerpen' gerichte verhalende microstudies gaat door onder diverse noemers : historische antropologie, cultuurgeschiedenis, mentaliteitsgeschiedenis.

Een belangrijk vertegenwoordiger van de mentaliteitsgeschiedenis is Michel Vovelle. Deze stelt dat er méér is dan de objectieve levensvoorwaarden van de mens enerzijds en de wijze waarop de mensen hierover aan elkaar vertellen anderzijds. Het gaat om de complexe tussenschakels tussen het werkelijke leven en het beeld dat de mensen zich ervan maken; het mentale bezit een zekere autonomie en is niet zonder meer herleidbaar tot het economische en sociale. Een sterk doorgedreven abstracte geschiedschrijving levert een afstandelijk beeld op, dat generlei aanknopingspunten biedt met de concrete beeld- en leefwereld van de mens uit het verleden. Dit gebrek aan concreet aanvoelen van het verleden heeft de abstracte benadering in diskrediet gebracht.⁸

Volgens K. Jenkins kadert de teloorgang van de reduceerbaarheidsgedachte meer algemeen in de verwerping van de moderniteit. Het centrale punt is zoek : geschiedenis is een taalspel dat contextueel haar eigen waarheidsstandaarden opstelt. Vanuit een virtueel ongelimiteerde inhoud, veelal gemedieerd via andere historici, ontwikkelt de historicus een eigen constructie als één van de vele mogelijke. De lezer moet de tekst dan ook deconstrueren, en nagaan voor wie hij bestemd is. Gezien alle strekkingen zichzelf definiëren, moet een methodologie reflexief zijn. Men moet nagaan hoe teksten in het verleden tot stand kwamen, en vervolgens positie kiezen. Deze keuze is niet zomaar vrij mogelijk; dit zou immers neerkomen op een onreflexief liberalisme. Bovendien pleit Jenkins voor methodologisch reflexieve studies omtrent hoe geschiedschrijving in de postmoderne wereld plaatsvindt. De opkomst van het bij uitstek ondefinieerbare 'postmodernisme' bergt evenwel het belangrijke gevaar in zich dat iedere onderzoeker op een eigen eiland belandt. Empathie is immers filosofisch en praktisch onmogelijk : we kunnen niet in andermans geest binnendringen, we gaan steeds uit van veronderstellingen, en een act van communicatie brengt steeds vertaling met zich mee.⁹ De reflectie moet daarom in de eerste plaats op het eigen werk betrekking hebben, en onbewuste uitgangspunten en doelstellingen blootleggen. Zo komt de auteur tot een zelfbewuste aanpak, waarin hij zijn eigen werk ervaart en er de creativiteit van inziet. Een discussie tussen zelfbewuste, creatieve individuen kan meer

vruchten afwerpen dan de confrontatie van onderling incommensurabele abstracte schema's.¹⁰ Uitgangspunten en doelstellingen zijn dus in hoge mate constitutief voor de historiografie, zodat we er niet aan kunnen voorbijgaan, wel integendeel.

Omtrent historiografie en economisch denken

De noodzaak aan reflexiviteit geldt eveneens voor de ideeëngeschiedenis, daar we deze opvatten als een onderdeel van de globale geschiedschrijving. In hetgeen volgt besteden we vooreerst aandacht aan de problematiek van de interpretatie, die om een reflexieve benadering vraagt. Deze werkwijze lijkt ook vruchtbaar voor de geschiedenis van het economisch denken, gezien verschillende intenties mogelijk zijn. Algemeen onderscheiden we een 'absolute' en een 'relatieve' aanpak, die beide legitimatie vinden. In het kader van de noodzaak aan reflexiviteit verdedigen we evenwel dat de tweede werkwijze de voorkeur verdient.

Ideeëngeschiedenis en economisch denken

Quentin Skinner beschouwt en bestrijdt twee strekkingen in de historiografie van de ideeëngeschiedenis: een *absolute*, die de tekst als losstaande gegevenheid behandelt; en een *relatieve*, die de betekenis van een tekst wil achterhalen vanuit de context waarin hij tot stand kwam. De eerste aanpak kampt met twee ernstige problemen, die Skinner mythologieën noemt. De *mythologie der doctrines* stelt dat er een centraal paradigma bestaat, waarin we alle uitspraken van de auteur éénduidig kunnen plaatsen; de *mythologie der coherentie* stelt dat we, vanuit dat centrale paradigma, de mening van de auteur kunnen achterhalen omtrent onderwerpen die door hem niet werden aangesneden. Doch ook voor de relatieve aanpak ontwaart Skinner twee mythologieën. In de *mythologie van de prolepsis* 'ontdekken' we intenties van de auteur die er niet waren, gezien de ervoor vereiste gegevens niet ter beschikking stonden; en de *mythologie van het parochialisme* bekomen we zodra we de eigen, vertrouwde categorieën anachronistisch op de intenties van de auteur toepassen. Skinner stelt dat we het schrijven van een tekst als een actie moeten beschouwen, waarbij we de intenties van de auteur dienen te identificeren. Deze identificatie moet gebeuren vanuit het beschikbare veld van de historische auteur: de centrale aandacht gaat uit naar de gebruikte woordenschat en naar de bronnen die er op dat moment aanwezig waren.¹¹

W.J. Samuels stelt dat we de geschiedenis van het economisch denken als onderdeel van de ideeëngeschiedenis moeten opvatten, waarbij er thema-

tisch uiteraard specificiteiten opduiken. Naast de 'zuiver economische' inhoud bezit het economisch denken bovendien ook algemeen intellectuele aspecten; denken we maar aan de debatten rond individualisme-collectivisme, teleologie-mechanisme of normatief-positief. Volgens Samuels moeten we trachten om ieder ideeënsysteem vanuit zijn eigen termen te begrijpen, maar ook in relatie tot andere systemen: betekenis ligt in de totaliteit van de matrix gevormd door de systemen en de verschillende interpretaties die de systemen er ten opzichte van elkaar op nahouden. Samuels wil, teneinde tot een beter begrip te komen, de formules opsporen waarmee men proposities van één systeem naar proposities van een ander systeem kan vertalen.¹²

Samuels' geloof in de vertaalbaarheid lijkt evenwel overtrokken: een andere invalshoek heeft immers vaak tot gevolg dat we binnen één systeem 'feiten' onderkennen die in een ander systeem geen plaats vinden. Een antwoord hierop kan zijn dat een dergelijke 'onvertaalbaarheid' eveneens betekenissen creëert: een stelling die een niet erkend 'feit' behandelt, wordt als irrelevant 'wegvertaald', wat blijkt geeft van de invalshoek in kwestie. Het grootste bezwaar tegen deze aanpak lijkt evenwel het concept 'ideeënsysteem' zelf te zijn, daar dit een inherente tendens vertoont om in Skinners mythologie der doctrines uit te monden.

Als ideeëngeschiedenis moet de geschiedenis van het economisch denken trachten het verleden vanuit haar eigen termen te benaderen. Vanuit gegeven sociale en intellectuele contexten en met behulp van een specifieke woordenschat onderneemt een historische auteur een actie die vanuit bepaalde intenties tot stand komt, en waarvan de betekenis pas duidelijk wordt in het licht van de matrix die de betrekkingen tussen de verschillende acties tot uitdrukking brengt. Een dergelijke werkwijze moet, zoveel is duidelijk, een massa informatie verzamelen die veelal zelfs onbestaande is. Het ultieme punt van 'wie es eigentlich gewesen ist' blijft hoe dan ook onbereikbaar omwille van praktische belemmeringen.

De noodzaak aan reflexiviteit, besproken in het vorige gedeelte, is evenwel ook hier van toepassing: de intenties van de interpretator beïnvloeden immers de act van interpretatie, zodat we ons hiervan bewust moeten zijn. Verschillende intenties zijn mogelijk, gezien een ideeënhistoricus verschillende doelstellingen kan nastreven. Ook in het verleden ontdekken we verschillende doelstellingen, zodat we een geschiedenis van de geschiedenis van het economisch denken kunnen opstellen.

Oreste Popescu onderscheidt drie stadia met telkens twee perioden in de geschiedenis van de geschiedenis van het economisch denken.¹³ Hij stelt het schematisch voor als volgt:

States	Periods	Authors
1. Essays (1768-1837)	Bibliographical essays (1768-1824) Systematic essays (1824-1837)	DuPont (1768) MacCulloch (1824)
2. Systematic works (1837-1871)	Rudimentary works (1837-1860) Documented works (1860-1871)	Blanqui (1837) Kautz (1860)
3. Critical works (1871-)	Doctrinal criticism (1871-1914) Theoretical criticism (1914-)	Dühring (1871) Schumpeter (1914)

In het eerste stadium vinden we de 'geschiedenis van het economisch denken' enkel terloops of in korte essays terug; in het tweede stadium ontstaan er werken die uitsluitend dit onderwerp behandelen; en in het derde stadium, waarin we ons nu nog bevinden, gebeurt deze behandeling op een kritische wijze. Het onderscheid tussen theoretisch en doctrinair criticisme leidt tot twee benaderingswijzen die beide nog steeds bestaan : geschiedenis van de economische analyse, met de nadruk op logische aspecten en empirische rechtvaardiging van economische modellen; en de geschiedenis van de economische doctrines, waarbij de economische politiek centraal staat, samen met haar politieke, sociale en wijsgerige achtergronden.¹⁴

Geschiedenis van de economische analyse

De historici van de economische analyse behandelen technische analyses die een tijdloze waarde verkrijgen, en grotendeels onafhankelijk van individueel gedrag tot stand komen; F.W. Fetter spreekt van economisch denken in de traditie van Walras.¹⁵ Verdedigers van een dergelijke aanpak, zoals George J. Stigler, Joseph A. Schumpeter en Mark Blaug, hebben de neiging om aan externe factoren weinig belang toe te kennen, maar geven toe dat er een beperkte invloed aanwezig kan zijn.¹⁶ Deze benaderingswijze is absoluut van aard, en daarom vatbaar voor de door Skinner beschreven mythologieën der doctrines en der coherentie.

Algemeen stellen we dat een dergelijke aanpak niet tot een goed begrip van de geschiedenis kan leiden : een overzicht van de vragen die vroegere denkers stellen, of dus van de intenties waarvan de auteurs uitgaan, maakt duidelijk dat de economische wetenschap géén cumulatief verloop kent. Het is bijvoorbeeld evident dat de afwezigheid van het werkloosheidsprobleem in het klassieke denken, en het centrale belang ervan in het keynesiaanse systeem, niet kan verklaard worden door een autonome evolutie van de economische modellen, maar eerder door een gewijzigde economische context. De analyse-technieken kennen wél een cumulatieve groei; de 'globale vooruitgangsgedachte' komt dan voort uit de toepassing van deze technieken op verleden

tijden waarin deze nog onbekend waren. Het classicisme is evenwel méér dan een groeimodel, en toepassing van hedendaagse technieken levert geen beter begrip op van de verborgen sociale problemen.¹⁷ Een 'absolute' aanpak leidt bovendien tot een visie op de geschiedenis van het economisch denken als een grote verzameling blunders, zoals Kenneth E. Boulding uitdrukt : "De student leerde eerst wat mis was met Adam Smith en alle zaken waarin hij fout en verward was, dan leerde hij verder wat mis was met Ricardo, vervolgens wat mis was met John Stuart Mill, en dan wat mis was met Marshall. Talrijke studenten leerden niets wat ook maar enigszins juist was, en verlieten volgens mij de cursus met de indruk dat economie een monumentale verzameling van fouten was."¹⁸

De meest doorgedreven vorm van deze aanpak vinden we wellicht bij de volgelingen van Lakatos' reconstructionisme.¹⁹ Deze auteurs reconstrueren de geschiedenis, teneinde een — hoewel niet cumulatief — historisch ontwikkelingspatroon te bekomen dat rationeel aanvaardbaar is. Ze vermelden 'historische afwijkingen' ten opzichte van dit rationele plan in een voetnoot als historische curiositeit. Lakatos' voorstel kampt met talrijke praktische bezwaren²⁰, maar meer fundamenteel stellen we dat zo géén duidelijk beeld van een historische ontwikkeling ontstaat; wel een constructie waarin we alles zo goed en zo kwaad mogelijk inpassen.

Gezien een 'absolute' aanpak niet leidt tot een daadwerkelijk inzicht in de geschiedenis, kan het nastreven van dit inzicht het vakgebied niet verantwoorden. De verdediger van deze benadering moet dan ook aantonen dat de studie van economische modellen uit het verleden tot inzichten leidt die bruikbaar zijn voor de hedendaagse economische analyse. En hoewel we akkoord gaan met Donald Gordon, die stelt dat de geschiedenis van de economische analyse strikt gezien niet nodig is voor de studie van de hedendaagse economische analyse, treden we Filippo Cesarano bij dat ze inspiratie kan opleveren.²¹ Zo reconstrueert Jon Elster het marxisme op een analytische basis. Elster geeft duidelijk aan dat hij niet geïnteresseerd is in wat Marx nu eigenlijk gezegd en bedoeld heeft; hij wil integendeel nagaan wat Marx' theorieën heden ten dage kunnen betekenen indien we er moderne analysetechnieken op toepassen.²² Ook Piero Sraffa grijpt terug naar het verleden, en meer bepaald naar David Ricardo. Sraffa neemt Ricardo's 'groeimodel' als uitgangspunt, maar introduceert het nieuwe concept 'standaardgoed', waardoor een 'neo-ricardiaanse' theorie ontstaat die bruikbaar is voor de hedendaagse economische analyse (althans volgens Sraffa en zijn 'school').²³

Tot besluit kunnen we stellen dat een 'absolute' aanpak, onder de vorm van de geschiedenis van de economische analyse, niet tot een daadwerkelijk inzicht in de geschiedenis leidt. De historicus van het economisch denken

moet in deze aanpak tonen dat de studie van economische modellen uit het verleden, met behulp van hedendaagse technieken, tot inzichten leidt die ook heden ten dage bruikbaar zijn. Zodra de auteur zijn intenties op een duidelijke manier stelt, en de relevantie van zijn studie met het oog op de hedendaagse economische analyse aantoont, is de 'absolute' aanpak gelegitimeerd. Het gevaar om in Skinners mythologieën terecht te komen wordt dan irrelevant, gezien de interpretatie van hoe het nu precies geweest is geen doelstelling meer vormt.

Geschiedenis van de economische doctrines

De historici van de economische doctrines behandelen het denken als een reflectie van de historische context, waardoor ze economische relaties beschouwen in een veld van instituties, motivaties en vooroordelen; F.W. Fetter spreekt van economisch denken in de traditie van Adam Smith.²⁴ Verdedigers van een dergelijke aanpak, zoals Piet Frantzen, Ellen Frankel Paul en Robert L. Heilbroner, kennen aan externe factoren het meeste belang toe, en hebben de neiging om autonome aspecten te minimaliseren.²⁵ Deze benaderingswijze is relatief van aard, en daarom vatbaar voor Skinners mythologieën van prolepsis en parochialisme.

Algemeen stellen we dat de relatieve aanpak leidt tot een visie op de geschiedenis van het economisch denken als ideeëngeschiedenis. Deze benadering besteedt aandacht aan wijsgerige, morele, politieke en sociale aspecten, en beklemtoont de verbanden met andere contexten, sociaal of intellectueel van aard. De hierboven aangehaalde interpretatieproblemen zijn dan ook van toepassing, en de ultieme doelstelling van het absolute begrip kunnen we al bij voorbaat onder de noemer 'onbereikbaar' catalogiseren.

De geschiedenis van de economische analyse vindt verantwoording doordat er inspiratie voor het heden uit kan voortvloeien; voor de geschiedenis van de economische doctrines kan dit niet het geval zijn, zelfs integendeel. De verdedigers van deze aanpak kijken veeleer naar de uitgangspunten en de werkwijze, en hechten minder belang aan de technische uitwerking van de problematiek. De voor de hand liggende verantwoording is dan ook het verwerven van inzicht in de geschiedenis. Doch hoe kunnen we het verwerven van dit inzicht zelf verantwoorden? Inzicht omwille van het inzicht klinkt nogal elitair, en het lijkt onwaarschijnlijk dat onze pragmatisch ingestelde wereld deze verantwoording legitiem vindt.

De problematiek van de reflexiviteit levert ons het antwoord. Economisch denken is immers méér dan streven naar inzicht omwille van het inzicht. Het is een manier om de economische werkelijkheid te structureren,

waarbij een denker bepaalde aspecten als waardevol en andere als waardeloos of zelfs als schadelijk bestempelt. De economische wetenschap definieert zichzelf bovendien reflexief: ze houdt zich bezig met de economische problemen. Ze eigent zich als het ware zelf een domein toe, en selecteert die elementen uit de werkelijkheid die voldoen aan de uitgangspunten van het model.²⁶ Deze structuur beïnvloedt de werkelijkheid, daar menselijk, intentioneel handelen sterk samenhangt met het beeld dat de 'agent' over die werkelijkheid heeft. In het dagelijks handelen van de economische agenten, en vooral in de economische politiek van de overheid, zal invloed vanwege het economisch denken aanwezig zijn. Zo past de overheid de overheidsbegroting aan in functie van de verwachte economische groei, die wordt bepaald door specialisten op basis van econometrische modellen. Deze modellen vormen een theoretische representatie van de 'economische werkelijkheid'.

De economische wetenschap behandelt problemen van welvaart en welvaartsverspreiding, en kan zo een daadwerkelijke invloed hebben op de sociale structuur van een samenleving. Een reflexieve aanpak behelst het nagaan van die invloed, en de identificatie van het mechanisme waardoor die invloed in het verleden tot stand kwam. Door na te gaan hoe en waarom economische theorieën in het verleden tot stand kwamen, en welke gevolgen hieraan verbonden waren, krijgen we een beeld van de maatschappelijke functie van economische-wetenschapsbeoefening. Vervolgens kunnen we reflecteren over de huidige gang van zaken, zodat ook deze werkwijze een bijdrage tot de hedendaagse economische wetenschap levert, zij het op een kritische en emancipatorische wijze.

Besluit

Zowel een absolute als een relatieve aanpak lijken gelegitimeerd, maar de ideeënhistoricus moet deze legitimatie expliciet aangeven. Een 'absolutist' moet niet pretenderen inzicht in de geschiedenis van het economisch denken na te streven, terwijl een 'relativist' het vrijblijvende inzicht omwille van het inzicht beter laat varen. Terwijl de 'absolutist' naar een verfijnd technisch inzicht streeft, wil de 'relativist' kritisch en emancipatorisch werken. Om alle onduidelijkheden te vermijden, moet de auteur alleszins positie kiezen.

Een sterk doorgedreven 'absolute aanpak' lijkt evenwel onverdedigbaar. Vanuit de reflexiviteitsgedachte, ontwikkeld doorheen de geschiedenis van de historiografie, kunnen we stellen dat een ideeënhistorische studie steeds een actie, een structurering van de werkelijkheid belichaamt. Een radicale 'absolutist' zou deze invloed veronachtzamen, en zo slaafs de 'werkelijkheid'

ondergaan. Een radicaal 'relativisme' is echter onmogelijk, gezien de interpretatieproblemen en het gebrekkig bronnenmateriaal. Ook een 'relativist' werkt dus noodgedwongen met veronderstellingen, maar expliciteert deze en tracht zo *zijn* structurering van de werkelijkheid te beschrijven. Hierdoor is een open, oprechte discussie mogelijk, waarbij elkeen tracht de uitspraken van de ander correct te duiden.

Noten

¹Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1989; A.A. Van Den Braembussche, *Theorie van de maatschappijgeschiedenis*. Baarn : Ambo, 1985. 14-6; Hubert Dethier, *Het gezicht en het raadsel. Profielen van Plato tot Derrida*. Brussel : VUB-Press, 1993, 286-97.

²Jo Tollenbeek, 'Het Duitse debat. Geschiedenis rond 1900.' in : Beliën, H. en G.J. Van Setten (uitg.) *Geschiedschrijving in de twintigste eeuw*. Amsterdam : Argon, 1991, 15-40; J.J. Krabbe, *Historisme in economisch denken*. Assen : Van Gorcum, 1983.

³Herman Beliën, 'Histoire Méthodique en Annales : vernieuwing in Frankrijk.' in : Beliën, H. en G.J. Van Setten (uitg.) *Geschiedschrijving in de twintigste eeuw*. Amsterdam : Argon, 1991, 107-16.

⁴Peer Vries, 'De zegetocht van de Annales.' in : Beliën, H. en G.J. Van Setten (uitg.) *Geschiedschrijving in de twintigste eeuw*. Amsterdam : Argon, 1991, 181-222.

⁵H. Kaye. *The British Marxist Historians*. Polity Press, 1984, 221-49.

⁶Peer Vries, 'Historische sociologie : op zoek naar processen en structuren.' in : Beliën, H. en G.J. Van Setten (uitg.) *Geschiedschrijving in de twintigste eeuw*. Amsterdam : Argon, 1991, 301-42.

⁷Peer Vries, 'De hoogtijdagen van de geschiedenis als sociale wetenschap en de terugkeer van het verhaal.' in : Beliën, H. en G.J. Van Setten (uitg.) *Geschiedschrijving in de twintigste eeuw*. Amsterdam : Argon, 1991, 223-40.

⁸Michel Vovelle, *Ideologies et mentalités*. Paris : Maspero, 1982.

⁹K. Jenkins, *Re-thinking History*. London and New York : Routledge, 1991.

¹⁰Bert Mosselmans en Ernest Mathijs. 'Similarity or Difference : the Case for Interdisciplinarity in Natural Sciences, Social Sciences, and Art and Aesthetics.' in : D. Aerts, E. Mathys en B. Mosselmans (eds.) *Einstein Meets Magritte. The Red Book : Science and Art*. Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, te verschijnen. Voor de rol van taalgebruik in economische debatten zie : Donald McCloskey, 'The Rhetoric of Economics.' in : *Journal of Economic Issues*, Vol.221, 1983, 481-517; Donald McCloskey, *The Rhetoric of Economics*. Madison : University of Wisconsin Press, 1986.

¹¹Quentin Skinner, 'Meaning and Understanding in the History of Ideas.' in : *History and Theory*, Vol.8, 1969, 3-53.

¹²W.J. Samuels, 'The History of Economic Thought as Intellectual History.' in :

History of Political Economy, Vol. 6(3), 1974, 305-23.

¹³Oreste Popescu, 'On the Historiography of Economic Thought : A Bibliographical Survey.' in : *Journal of World History*, Vol.8(1), 1964, 168-209.

¹⁴Donald F. Gordon, 'The Role of the History of Economic Thought in Understanding Modern Economic Theory.' in : *American Economic Review*, Vol. 55(2), 1965, 119-27.

¹⁵F.W. Fetter, 'The Relation of the History of Economic Thought to Economic History.' in : *American Economic Review*, Vol.55(2), 1965, 136-42.

¹⁶George J. Stigler, *Essays in the History of Economics*. London : The University of Chicago Press, [1965] 1967; Joseph A. Schumpeter, *History of Economic Analysis*. London : George Allen & Unwin Ltd, [1954] 1967; Mark Blaug, *Economic Theory in Retrospect*. Cambridge : Cambridge University Press, [1962. 1985] 1990; Roger Backhouse, *A History of Modern Economic Analysis*. Oxford : Basil Blackwell, [1985] 1987.

¹⁷Robert L. Heilbroner, 'Modern Economics as a Chapter in the History of Economic Thought.' in : *History of Political Economy*, Vol.11 (2), 1979, 192-8.

¹⁸Kenneth E. Boulding, 'After Samuelson, Who Needs Adam Smith ?' in : *History of Political Economy*, Vol.3(2), 1971, 225-37.

¹⁹Imre Lakatos, *The Methodology of Scientific Research Programmes*. Cambridge : Cambridge University Press, 1978; Neil De Marchi and Mark Blaug (eds.) *Appraising Economic Theories. Studies in the Methodology of Scientific Research Programs*. Aldershot : Edward Elgar, 1991; Spiro J. Latsis (ed.), *Method and Appraisal in Economics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1976; Rod Cross, 'The Duhem-Quine Thesis, Lakatos and the Appraisal of Theories in Macroeconomics.' in : *The Economic Journal*, Vol.92, 1982, 320-40; Mario J. Rizzo, 'Mises and Lakatos : A Reformulation of Austrian Methodology.' in : Kirzner, Israel M. (ed.) *Method, Process, and Austrian Economics*. Lexington/Massachusetts : Lexington Books, 1982, 53-72.

²⁰Terence Hutchison, 'On the History and Philosophy of Science and Economics.' in : Latsis, Spiro J. (ed.) *Method and Appraisal in Economics*, Cambridge : Cambridge University Press, 1976, 181-205; John Pheby, *Methodology and Economics*. HongKong : MacMillan, 1988, 62; Douglas Hands, 'Second Thoughts on Lakatos.' in : *History of Political Economy*, Vol.17(1), 1985, 1-16; Donald McCloskey, 'Thick and Thin Methodologies in the History of Economic Thought.' in : De Marchi, Neil (ed.) *The Popperian Legacy in Economics*. Cambridge : Cambridge University Press, 1988, 245-57; Bert Mosselmans, 'De Popper-Kuhn kontroverse in de economische wetenschap.' in : Van Dooren, W. en T. Hoff (red.) *Aktueel filosoferen*. Delft : Eburon, 1993, 28-32.

²¹Donald F. Gordon, 'The Role of the History of Economic Thought in Understanding Modern Economic Theory.' in : *American Economic Review*, Vol.55(2), 1965, 119-27; Filippo Cesarano, 'On the Role of the History of Economic Analysis.' in : *History of Political Economy*, Vol. 15(1), 1983, 63-82.

²²Jon Elster, *Making Sense of Marx*. Cambridge : Cambridge University Press, 1985;

John E. Roemer, *Analytical Foundations of Marxian Economic Theory*. Cambridge : Cambridge University Press, 1981.

²³Piero Sraffa, *Production of Commodities by Means of Commodities, Prelude to a Critique of Economic Theory*. Cambridge : Cambridge University Press, [1960] 1972.

²⁴F.W. Fetter, 'The Relation of the History of Economic Thought to Economic History. in : *American Economic Review*, Vol.55(2), 1965, 136-42.

²⁵Pieter Frantzen, *Overzicht van het economisch denken*. Antwerpen : Kluwer, [1973] 1986; Ellen Frankel Paul, *Moral Revolution and Economic Science. The Demise of Laissez-Faire in Nineteenth-Century British Political Economy*. Westport, Connecticut : Greenwood Press, 1979; Robert L. Heilbroner, *The Great Economists: their Lives and their Conceptions of the World*, London : Eyre and Spottiswoode, 1955; Eduard Heimann, *History of Economic Doctrines*. New York : Oxford University Press, [1945] 1964.

²⁶Voor een beschrijving van de structuur en strategie van het neo-classicisme, de overheersende economische stroming, zie Daniel M. Hausman, *The Inexact and Separate Science of Economics*. Cambridge : Cambridge University Press, 1992. Voor kritiek op deze werkwijze zie Bert Mosselmans, 'De fundering van de neoklassieke economie : een (grond)slag in de lucht ?' in : Ter Hark, Michel, Pieter Sjoerd Hasper en Riegholt G. Hilbrands (red.) *Congresbundel Filosofiedag Groningen 1995*, Delft : Eburon, 1995, 64-7; Bert Mosselmans, 'Een kritische bespreking van het neo-classicisme volgens Daniel M. Hausman : introspectie en cirkelfundering.' in : *Nieuw Tijdschrift van de VUB*, Vol.9(2), 1996, 122-137; Bert Mosselmans, 'Een kritische analyse van het neo-classicisme, de overheersende stroming binnen de economische wetenschap.' in : *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, te verschijnen.

PERSONALIA

Antoon Braeckman publiceert in het najaar een studie over Schelling.

Jacques De Visscher is de auteur van *Het verhaal van de kunst* (1990); in het najaar publiceert hij *Een te voltooien leven* (Pelckmans/Kok Agora)

Philippe Lepers studeerde godsdienstwetenschappen en wijsbegeerte te Leuven.

Bert Mosselmans studeerde economie en filosofie aan de Vrije Universiteit van Brussel waar hij momenteel werkzaam is.

Binnenkort in de Uil van Minerva

Cornelis Verhoeven, *'Niets anders dan ...'. Uitweidingen over het reductionisme*

Bernd Jager, *De strijd om het dagelijks bestaan en de geest van de gastvrijheid in denken en weten*

Jacques De Visscher, *Architectuur als wetenschappelijk specialisme*